

Arab musulmon davlatlarining vujudga kelishi va yuksalishi

Qurbonova Qudratoy

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Arablar tarixi odatda uch davrga: Makka - Madina - Islom dini paydo bo'lmasdan ilgarigi Arabiston va Islom dinining paydo bo'lish davriga (VI—VII asrlar); Damashq (Suriya) — Ummaviylar suiolasining idora qilish davriga (661-750); Bag'dod (Eron-Mesopotamiya) davriga bo'lingan.

Kalit so'zlar: Abbosiylar, arab xalifaligi, umaviylar, damashq

Abbosiylar sulolasining idora qilish davri xalifaliklarning turklar tomonidan bosib olinishi bilan tugagan. Arab xalifaligining turli siyosiy markazlari bilan bogliq bo'lgan bu uchta xronologik davrga arab feodalizmining rivojlanishi ham muvofiq keladi. Birinchi davrda arab jamiyatida feodalizmning shu jarayoni endi boshlanayotganligi namoyon bo'ladi. Ikkinchi va xususan, uchinchi davrda Yevropa feodalizmidan jiddiy farq qiluvchi bir qancha tomonlari bo'lgan arab feodalizmining o'ziga xos xususiyatlari tarkib topgan. Hudud jihatidan Yevropaning to'rtidan bir qismiga teng keladigan juda katta maydonni egallagan Arabiston yarim orolining ko'p qismi suvsiz cho'l va sahrolardan iborat bo'lgan. Ammo, dehqonchilik qilish mumkin bo'lgan yerlar oz. Shuning uchun Arabiston aholisining ozchilik qismigina o'zaro hayot kechirar va dehqonchilik bilan shug'ullanar edi. O'zgaruvchan iqlim sharoiti va ishlab chiqarish kuchlari zaif rivojlanganligi tufayli Arabiston yarim orolida yashagan ko'pchilik qabilalar taraqqiyot jihatidan Misr, Vizantiya, Eron, Mesopotamiya kabi qadimiy madaniyat markazlariga nisbatan ancha orqada qolib ketgan edi. Arablarning ko'pchiligi esa ko'chmanchi— badaviylardan iborat bo'lib, qo'y, echki va biya boqish bilan shug'ullangan. Arabistonning dehqonchilik uchun eng qulay bo'lgan olkasi janubiy-g'arbiy viloyat Yaman yoki «Baxtli Arabiston» bo'lib, bu yerda qadim zamon/ardayoq mutassil ravishda birining o'rnini ikkinchisi olib kelgan, bir necha yirik quldorlik davlati bo'lgan. Yarim orolning g'arbiy qismida Qizil dengiz qirg'oqlari bo'ylab cho'zilgan va Hijoz deb nom olgan viloyat bu davrda iqtisodiy jihatdan bir muncha rivojlangan edi. Buning sababi, suvli vohalarda dehqonchilik bilan shug'ullanish imkoniyati mavjud bo'lganligida va janubdan shimolga qadimiy karvon yo'li o'tganligida edi. VI asro'rtalarida bu karvon yo'li janubda Yaman orqali Habashiston va Hindiston bilan, shimolda Suriya orqali

Misr, Vazantiya va Eron bilan bog'langan edi. Yarim orolning eng katta qismi - Najid sug'oriladigan yerlari juda kam bo'lgan, g'oyat katta yassi tog'likdan iborat bir joy bo'lib, faqat chorvachilik uchungina yaroqli edi. VI asr oxiri - VII asr boshlarida arablar qattiq iqtisodiy va ijtimoiy inqirozga uchragan. Yarim orol aholisi ko'payib yer yetishmay qolgan. Oddiy arablar uchun ham katta madad bo'lib kelgan karvon savdosi ham tushkunlikka uchragan. VI asrda forslar bilan habashlar o'rtasida bo'lgan va uzoq vaqt davom etgan urushlar natijasida Yaman deyarli butunlay vayron bo'lgan. Shimoldan janubga va janubdan shimolga mahsulot olib borish juda ham kamayib ketgan. Eroniyalar Hindistonga boradigan o'zlarini uchun foydali bo'lgan boshqa bir yo'lga, ya'ni Tigr (Dajla) va Yefrat (Frot) daryolari bo'ylab Fors qo'ltig'iga boradigan yo'lga homiylik qilgan. O'z davri uchun katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan Hijozdagi ayrim aholi punktlari, shaharlar, xususan, yo'l ustida joylashgan Yasrib, Toif shahri VI asrda ancha kengaygan va gavjum savdo markazlariga aylangan edi. Makka savdo markazi sifatida katta ahamiyatga ega bo'lib, atrof'dagi qabilalarga boshqa shaharlarga nisbatan kuchliroq ta'sir ko'rsatar edi. Arab qabilalari o'rtasida Makkaning diniy markaz sifatidagi roli ham ancha oshgan edi. Makkada Kaba ibodatxonasi, turli Arab qabilalarining 360 xudosi sanamlari mavjud bo'lgani tufayli bu shahar o'z atrofida yashovchi ko'p qabilalar uchun e'tiqod markaziga aylangan edi. Kaba — islomda eng muqaddas hisoblangan va Allohning uyi — Baytulloh deb nom olgan ibodatxonadir. Ushbu ibodatxona o'sha yerda mavjud bo'lgan va suvsiz sahroda arablar uchun najot manbasi sifatida muqaddaslashtirilgan Zam-zam bulog'ini, ato etgani uchun Allohga shukronalik va ibodat qilish, shu yerda qurbonlik qilish arablar o'rtasida qadimdan rasm bo'lgan va bu hodisa Quronning «Al Kavsar» deb nomlangan 108- surasida o'z ifodasini topgan. V-VI asrlarda Makkada arablarning Quraysh qabilasi hukmron bo'lib, qurayshiylarning yuqori tabaqalari savdo-sotiq avj olishi natijasida ancha boyib ketgan, pul muomalasi, sudxo'rlik rivojlangan, shuningdek qul savdosi va qullarning mehnatidan foydalanish ham ancha kengaygan. Yaman Sosoniylar hukmronligiga o'tgan davrlarda (572-628- yy.) Eron ko'rfazi orqali Hindistonga boradigan yo'l tez rivojlana boshlagan va shu munosabat bilan Hijoz orqali o'tgan karvon yo'li inqirozga uchragan. Savdodan keladigan daromad kamayib ketishi natijasida Qurayshzodagonlari o'rtasida sudxo'rlik avjiga chiqqan. Qul va kambag'allar kuchidan foydalanish odat tusiga aylangan. Shu tufayli Makka va Hijozning boshqa shaharlarida ijtimoiy tabaqalar o'rtasida qarama-qarshiliklar

keskinlashgan. Bir tomondan, qul egalari bilan qullar o'rtasida, ikkinchi tomondan oddiy mehnatkashlar va zodagonlar o'rtasida ziddiyatlar avj olgan. Qabilalarning yuqori tabaqalari, ayniqsa, Makka zodagonlari qo'shni mamlakatlarni bosib olib, katta boylik va o'ljani qo'lga kiritish va shu orqali hokimiyatni mustahkamlash, natijada inqirozdan qutulish haqida tez-tez o'ylay boshlashgan. Islom dinining paydo bo'lishi. Arab xalq ommasining ijtimoiy noroziligi mafkuraviy tarzda, ya'ni din - islom dinining vujudga kelishi bilan ifodalangan. Arab dunyosida VI asr oxiri - VII asr boshlarida yuz bergan jiddiy tarixiy voqealar asosida arab qabilalarining ijtimoiy hayot taqozosi bilan vujudga kelgan markazlashishga intilishi yotar edi. Islom ayni shu intilishni o'zida aks ettirgan mafkura sifatida yuzaga kelgan, markazlashgan arab davlatining vujudga kelishi, qo'shni mamlakatlarning bosib olinishi, arab xalifaligining kengayishi jarayonida kuchli g'oyaviy qurol sifatida xizmat qilgan. Islom dini shakllanishida payg'ambar Muhammad (s.a.v.) 609 - 610-yillarda Makkada, yakka xudoga e'tiqod qilish to'g'risida targ'ibot ishlarini boshlagan. Dastlabki yillarda juda oz kishi uning izidan borgan. Ayni vaqtda qurayshiylarning ummaviylar xonadoniga mansub bo'lgan va Makkada siyosiy hokimiyat tepasida turgan zodagonlar bu targ'ibotga jiddiy qarshilik ko'rsatgan. Keyinroq, Makkada ahvol keskinlashgach, Muhammad (s.a.v.) mamlakatlardan buyon Makka hukmronlari bilan raqobatlashib kelgan Madinadagi Avs va Xazraj qabilalarining vakillari bilan muzokaralar olib borgan va ularning yordami bilan Madinaga ko'chib ketgan. 622-yilda yuz bergan bu ko'chishdan musulmonlarning hijriy yil hisobi boshlangan. Makkadan ko'chib borganlar islom tarixida «muhojirlar», islomni qabul qilgan madinalik qabilalar esa «ansorlar» (yordamchilar) degan nom olgan. Hijratning ikkinchi yilda jehod farz qilindi. Muhammad (s.a.v.) ishtirok qilgan janglar g'azot, lashkar yuborgan janglari «surayya» deb nomlangan. Shundan so'ng musulmon qo'shinlari Madina davlati atrofidagi arab qabilalariga qarshi yurishlar qilib, ularning ko'plarini o'ziga bo'ysundirgan. Mazkur janglarning mashhurlari Badr, Uxud, Handaq g'azotlari, Xudoybiyah sulhi, Itibor jangi, Makkaning olinishi, Hunayn, Tabuq g'azotlaridir. Musulmonlarning mavqei Makkaga nisbatan jiddiy kuchayib borishi natijasida Makka zodagonlari Muhammad (s.a.v.) bilan kelishish yo'lini izlay boshlagan. 630-yil bahorida Madina qo'shinlari Makkaga yaqinlashib, hech qanday qarshiliksiz shaharni bosib olgan edi. **Xulosa:** Shu vaqtdan boshlab Muhammad (s.a.v.) bilan Makka hukmronlari o'rtasida raqobat va qarama-

qarshilik ham tugagan. Ular Muhammad(s.a.v.)ning yaqin yordamchilarga aylanib, musulmonlar davlatida yuksak lavozimlarni egal lagan.Muhammad (s.a.v.) 632-yilda iyun oyida Madinada vafot etgan. Bu davrga kelib anchagina mustahkamlangan musulmonlar davlati vujudga kelgan va bu davlat Yamandan Sino yarim oroligacha, Qizil dengiz sohillaridan markaziy qum sahrosigacha cho'zilgan hududni o 'z ichiga olgan edi. Muhammad (s.a.v.) vafotidan kiyin uning o'rinbosarlari yoki noiblari (arabcha — «xalifatun») davlatni boshqara boshlanganlar va shu munosabat bilan musulmonlar davlati tarixda «Arab xalifaligi» deb nom olgan.

Foydaniilgan adabiyotlar

- 1.СветЯ. М. По следам путешественников и мореплавателей Востока. -
2. Семёнов В. П. Урта асрлар тарихи. - Т.: «Укитувчи»,1973.
- 3.Семенова Л. А. Из истории средневековой Сирии. Сельджукский период. — М., 1990.
- 4.Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии: мифы, история, доктрины, политика. - М., 1990.
- 5.Симбирцева Т. М. Владыки старой Кореи / Труды Института восточных культур и античности. Вып. XXXV. - М.: ИВКИ, РГГУ. 2012.